

Vad behöver en åklagare veta?

Om internetrelaterade sexualbrott mot barn

MOT BARNSEXHANDEL

Uppdrag
ECPAT Sverige

ECPAT Sverige

ECPAT Sverige är en barnrättsorganisation som arbetar för en värld fri från sexuell exploatering av barn. ECPAT Sverige arbetar med påverkan, information, programverksamhet och samverkan med myndigheter och näringsliv där det gör störst skillnad. ECPAT Sverige ingår i ett globalt ECPAT-nätverk med 101 organisationer i 93 länder.

Författare

Mikael Baaz, docent i internationell rätt och docent i freds- och konfliktvetenskap – Juridiska institutionen, Göteborgs universitet.

ECPAT Sverige, december 2018

info@ecpat.se

www.ecpat.se

www.ecpathotline.se

Bankgiro: 903-4349

@ECPATSverige

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund, uppdrag och frågeställningar	4
1.2 Något om material och metod	5
2. Sexualbrotten, barnpornografibrottet och andra brott	6
2.1 Sexualbrott mot barn (6 Kap. BrB)	6
2.2 Barnpornografibrottet (16 kap. BrB)	7
2.3 Andra aktuella brott (4 och 5 kap. BrB)	7
3. Lagändringen den 1 juli 2018 – En kodifiering av praxis	8
3.1 En kort historisk tillbakablick	8
3.2 Det fysiska rummet jämföras med det digitala rummet	10
3.3 NJA 2015 s. 501	10
3.4 En ny sexualbrottslagstiftning	11
4. Den nuvarande kunskapsnivån inom Åklagarmyndigheten i Sverige vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn	12
4.1 Juristprogrammet	12
4.2 Att bli åklagare	14
4.3 Åklagarens grundutbildning	14
4.4 Åklagarens vidareutbildning	16
4.4.1 Internetrelaterade sexualbrott mot barn	16
4.4.2 Förundersökning i barnnärenden med digitala bevis	17
4.4.3 Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer (RättsPM 2016:4)	18
4.5 Den nuvarande kunskapsnivån hos Åklagarmyndigheten vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn	20
4.5.1 Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet	20
4.5.2 Den stora åklagarkammaren	20
4.5.3 Den lilla åklagarkammaren	21
4.6 Åklagarmyndighetens planerade kunskapsinsatser avseende internetrelaterade sexualbrott mot barn	22
5. Efter lagändringen 2018 – kvarvarande och nya utmaningar	24
6. Några avslutande tankar och framåtblickar	26
7. Källförteckning	28

1. Inledning^{1,2}

1.1 Bakgrund, uppdrag och frågeställningar

Som distributionskanal för barnpornografiska bilder och filmer har internet inneburit inget annat än en ”revolution” för sexualbrottslingar runt om i världen. Utvecklingen har gått från att förövare kopierat fotografier och videokassetband som skickats med post, till att bilder och filmer laddas upp på fildelningssajter eller i molntjänster. I dag sprids barnpornografi nästan uteslutande via internet och förövarna har gått ifrån att vara ensamma individer eller medlemmar i mindre nätverk till att vara medlemmar i ett mycket omfattande globalt nätverk, vilket inte låter sig hindras av vare sig nationella eller andra gränser (ECPAT 2016). Denna bild bekräftas av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg som likaledes konstaterar att många barn utsätts för sexualbrott via internet numera.³ Det kan röra sig om allt ifrån att någon för samtal med ett eller flera barn eller skickar bilder på sig själv med sexuellt innehåll till att en förövare förmår ett eller flera barn att utföra en sexuell posering eller handling på sig själv eller någon annan framför en webbkamera eller liknande (Åklagarmyndigheten 2016a). Problemet är sedan några år tillbaka så pass vanligt förekommande att Utvecklingscentrum i Göteborg år 2016 publicerade en handbok för svenska åklagare i frågan: Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer (härefter Handboken) (Åklagarmyndigheten 2016a).

Bestämmelserna om sexualbrott återfinns huvudsakligen i 6 kap. brottsbalken (1962:700). En utgångspunkt för den ovan nämnda Handboken är att lagstiftningen på området inte är anpassad till att många av sexualbrotten begås virtuellt, något som har skapat flera svårigheter för landets åklagare när de har att utreda misstänkta brott.

Svårigheterna inkluderar:

- i. förekomsten av ett stort antal brottsmisstankar
- ii. val av brottsrubricering,
- iii. det ofta mycket stora antalet målsägande
- iv. som inte sällan bor på olika platser i eller utanför landet
- v. IT-relaterade frågeställningar
- vi. ett behov av att ofta behöva använda internationell rättslig hjälp i brottmål (Åklagarmyndigheten 2016a, s. 5)

Sedan Handbokens publicering har emellertid brottsbalkens sjätte kapitel reformerats. Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 juli 2018 (Lag 2018:618). Reformeringen kan delvis ses som en respons till de tidigare identifierade svårigheterna och har redan, enligt flera av de åklagare som intervjuats i samband med framtagandet av denna rapport, haft effekt vad gäller den tidigare osäkerheten kring val av brottsrubricering. Denna förbättring till trots föreligger flera av de identifierade svårigheterna fortfarande.

1 Jag vill tacka för de många synpunkter som förmedlats till mig under arbetet med denna rapport, inte minst från ECPAT Sveriges medarbetare vid det seminarium vi hade gemensamt i Stockholm den 16 oktober 2018. Jag vill också speciellt tacka Sophie Josephson för hennes inspirerande stöd, inte bara i samband med uppstarten av detta projekt utan också under hela processens gång. Slutligen vill jag tacka alla de åklagare runt om i landet som generöst och tålmodigt delat med sig av sina erfarenheter, inte minst beaktat den pressade arbetssituation som de alla delar.

2 Denna forskningsrapport är ett enskilt arbete författat av docent Mikael Baaz på uppdrag av ECPAT Sverige.

3 Åklagarmyndigheten har tre centrum i Sverige. Utöver det i Göteborg finns det dessutom ett Utvecklingscentrum i Stockholm och ett i Malmö. Utvecklingscentrumens uppgift är att bedriva metod- och rättsutveckling inom olika brottsområden och svara för den samlade kunskapen inom sina ansvarsområden. Olika Utvecklingscentrum svarar för olika brottsområden; sexualbrotten handhas av det i Göteborg.

Syftet med föreliggande rapport är att mot bakgrunden ovan undersöka kunskapsnivån hos Åklagarmyndigheten, åklagarkammarna och de enskilda åklagarna i Sverige vad gäller just internetrelaterade sexualbrott mot barn och de kunskapsinsatser som genomförs/planeras att genomföra för att föreslå vägar framåt för prioriterade målgrupper. Mer i detalj syftar rapporten till att ge en nulägesanalys av kunskapsnivån när det gäller att handlägga mål som rör internetrelaterade sexualbrott mot barn. Av särskilt intresse har varit att undersöka hur utbildningsnivån hos åklagare påverkar förundersökningarna, och sedermera, i förekommande fall åtal i dessa ärenden.

Följande övergripande frågeställning har styrkt arbetet: vilka är svagheter, styrkorna och utvecklingsbehoven hos Åklagarmyndigheten och de enskilda åklagarna vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn?

1.2 Något om material och metod

Utöver sekundärmaterial i form av olika läroböcker, uppsatser och rapporter bygger föreliggande rapport också på utbildningsbeskrivningar med mera från olika juristprogram, handböcker, riktlinjer, utbildningsmaterial med mera från Åklagarmyndigheten och ett antal semistrukturerade intervjuer med svenska kammaråklagare i olika funktioner, såsom verksamhet vid myndighetens utbildningscentrum, något av landets utvecklingscentrum, riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, och olika lokala åklagarkammare. Vad gäller det sistnämnda innefattas kammaråklagare med erfarenhet från såväl stora som mellanstora och små åklagarkammare runt om i Sverige.

Den semistrukturerade intervjun karakteriseras av att frågeställaren utgår från några frågeområden snarare än många och detaljerade frågor. För

delen med denna typ av intervju är att intervjun får karaktären av ett samtal, där samtalet förs mer naturligt och möjliggör för den intervjuade personen själv i viss utsträckning styra inte bara i vilken ordning saker och ting kommer upp utan också vad det är som kommer upp. Syftet med en semistrukturerad intervju är att få den intervjuades syn på verkligheten och man vill därför att personen i fråga skall berätta så mycket som möjligt utan att allt för mycket ledas av den som gör intervjun. De ställda frågorna är mot denna bakgrund öppna och intervjuaren söker uppmuntra den intervjuade att elaborera sina svar så mycket som möjligt.

Totalt sett har sex djupintervjuer om vardera 40 till 120 minuter genomförts. I ett fall har den intervjuade åklagaren önskat att få vara anonym.⁴ Denna åklagare som är verksam vid en liten/mellanstor kammare omnämns därför som åklagare X vid kammare Y i det följande. Samtliga intervjuer har spelats in och förvaras hos författaren till denna rapport. Utöver det ovanstående har också ett antal mer informella samtal med kollegor och andra personer med kunskap inom det aktuella sakfrågeområdet genomförts. Dessa samtal har inte spelats in och det förekommer inga direkta referenser till dem.

⁴ Detta faktum är intressant i sig, då det sannolikt säger en hel del om de olika arbetsvillkor som föreligger på de olika lokala kamrarna i Sverige.

2. Sexualbrotten, barnpornografibrottet och andra brott

Bestämmelserna om sexualbrott återfinns huvudsakligen i 6 kap. brottsbalken (1962:700) Sedan brottsbalkens ikraftträdande har dess sjätte kapitel underkastats en rad mer eller mindre radikala förändringar och som antytts ovan trädde den senaste i raden av reformer i kraft den 1 juli 2018 (Lag 2018:618).

De många lagändringarna uttrycker, enligt Nils Jareborg et al. (2015), slutskedet av en under 1900-talet stegvis genomförd förändring av grunderna för kriminalisering av sexualbrott. Det finns inget annat centralt straffrättsligt område där synen på vad som skall anses vara brottsligt har förändrats lika genomgripande (s. 113). Den senaste förändringen i sexualbrottslagstiftningen har inneburit att det införts ett krav på samtycke. Något som har medfört att det i praktiken inte längre krävs att en gärningsperson har använt sig av hot eller våld, eller utnyttjat det faktum att ett offer befunnit sig i en särskilt utsatt situation, för att kunna dömas till ansvar för till exempel våldtäkt. Utöver en samtyckeslagstiftning innebär också den nämnda förändringen att två nya brott införs (i) oaktsam våldtäkt och (ii) oaktsamt sexuellt övergrepp. Även här handlar det om frivillighet och tanken är att fler skall kunna dömas för sexuella övergrepp än vad som är fallet i dag, till exempel när någon borde inse risken för att någon annan inte deltar frivilligt men ändå genomför en sexuell handling med denna person (Regeringskansliet 2018).

2.1 Sexualbrott mot barn (6 Kap. BrB)

Utgångspunkten för dagens syn kring vad som utgör ett sexualbrott utgörs således av den enskildes

rätt till ”sexuellt självbestämmande”. Av avgörande betydelse i detta sammanhang är således numera samtycke. I praktiken innebär detta att ett samtycke till en sexuell handling gör att det inte föreligger någon kränkning och, i förlängningen, att något sexualbrott inte har begåtts.

Med detta sagt kan emellertid konstateras att samhället inte helt och hållet överläter till den enskilde att bestämma över sina sexuella förbindelser. I vissa fall anser nämligen samhället att den enskilde behöver skyddas. Bland annat har man funnit det särskilt angeläget att skydda barn under femton år mot alla sexuella kontakter och barn under arton mot sexuellt utnyttjande då någon form av beroendeförhållande föreligger. Barn under femton år skyddas praktiskt taget mot varje form av sexuell beröring (Jareborg et al. 2015, s. 114).

Kränkningar av barns sexuella integritet kan vara mer eller mindre allvarliga. Allvarligast är de kränkningar som i lagens mening anses utgöra kvalificerade sexuella handlingar (dvs. samlag och därmed jämförligt). Dessa brott, ”våldtäkt mot barn” och (om brottet kan anses vara mindre allvarligt) ”sexuellt utnyttjande av barn” återfinns i 6:4 och 6:5b BrB. I ett andra kränkningsskikt finner vi (så kallade) andra sexuella handlingar, benämnda ”sexuellt övergrepp mot barn”. Detta brott, vilket återfinns i 6:6 BrB, skiljer sig från våldtäkt mot barn endast i så motto att den sexuella handlingen inte behöver vara kvalificerad. Ett tredje kränkningsskikt regleras i 6:10, 1 st. BrB, en bestämmelse som reglerar sexuell ofredande mot barn. Här handlar det om sexuell beröring och handlingar med sexuell innebörd. Det innebär i praktiken att någon vidrör

ett barn, mer eller mindre varaktigt, på ett närgång-
et vis på ett annat sätt än vad som krävs för att det
skall anses föreligga en sexuell handling eller att
någon förmår ett barn att företa eller medverka i en
handling med sexuell innebörd (jfr. Jareborg et al.
2015, ss. 131–138).

Utöver de ovan nämnda brottsbeskrivningarna
återfinns ytterligare två lagrum i 6 kap. BrB vilka
har bäring på kränkningar av barns sexuella
integritet. Det handlar dels om brottet ”utnyttjan-
de av barn för sexuell posering” (6:8 BrB) och dels
om brottet ”kontakt med barn i sexuell syfte” (så
kallad ”grooming” eller ”gromning”) (6:10a BrB). I
det förra fallet handlar det om att en vuxen förmår
ett barn att utföra handlingar som har en klar och
otvetydig sexuell karaktär inför minst en annan
person. I det senare fallet handlar det om att knyta
ett barn till sig känslomässigt för att senare utsätta
detsamma för ett sexualbrott (Jareborg et al. 2015,
ss. 135–136 och 138–139).

Som konstaterats ovan föreligger det ett samband
mellan barnpornografibrott och sexuella övergrepp
mot barn. Det förra brottet regleras inte i 6 Kap. BrB
utan i samma balks 16:e kapitel.

2.2 Barnpornografibrottet (16 kap. BrB)

Straffbestämmelsen om barnpornografibrott åter-
finns i 16:10a BrB. I detta skiljer sig brottet mot
sexualbrotten mot barn i så motto att det utgör ett
brott mot allmän ordning snarare än ett brott mot
en person. Brottet omfattar numera i stort sett all
befattning med barnpornografi i alla dess former.
Allvarligast är att skildra barn i pornografisk bild
(pkt. 1), därefter följer i fallande ordning, sprid-
ning, överlåtelse, förevisning eller annan form av
tillgängliggörande (pkt. 2), förvärv eller utbudande
av sådan bild (pkt. 3), förmedling av kontakter
mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn
eller liknande åtgärder vilka syftar till att främja
handel med sådana bilder (pkt. 4) och innehav eller
betraktelse av sådan bild som han eller hon berett
sig tillgång till (pkt 5). Barnpornografibrott kan
bedömas som ringa brott, brott av normalgraden
och grovt brott med hänvisning till omständighet-
erna i det enskilda fallet. Avgörande vid bedöm-
ningen i detta avseende är bildernas karaktär,
bildernas omfång samt hur bildmaterialet har

hanterats. Vissa undantag från det straffbara
området återfinns i 16:10b BrB (jmf ECPAT 2017,
ss. 18–20).

Internetrelaterade sexualbrott mot barn kan även
aktualisera andra brott än de ovan nämnda, däri-
bland ofredande och förtal.

2.3 Andra aktuella brott (4 och 5 kap. BrB)

Att skildra någon i en barnpornografisk bild eller
att sprida sådan bild kan även falla in under något
av brotten i 4 kap. BrB, till exempel ofredande
(4:7 BrB), utan att rekvisiten för sexuellt ofredande
av barn (6:10, 1 st. BrB) kan anses vara uppfyllda.
Detsamma gäller att spridning av bilder av sexuell
karaktär kan vara ett förtalsbrott enligt 5:1 och 5:2
BrB (ECPAT 2017, ss. 26–27).

3. Lagändringen den 1 juli 2018 – En kodifiering av praxis

Som framgår av det ovan anförda har brottsbalkens sjätte kapitel ändrats flera gånger sedan 1962. Nedan följer en kort beskrivning av denna utveckling, från brottsbalkens ikraftträdande fram till de senaste reformerna som trädde i kraft den 1 juli 2018.

3.1 En kort historisk tillbakablick

År 1971 tillsattes en första sexualbrottsutredning sedan brottsbalkens införande 1962. Utredningens betänkande, SOU 1976:9 kom att kritiseras kraftigt. Betänkandet som bland annat föreslog sänkt straffvärde för våldtäktsbrottet, att straffansvaret för incest mellan vuxna togs bort och att åldern för tillåtet sexuellt umgänge med barn och ungdomar sänktes från 15 till 14 år ledde inte till några förändringar i den befintliga lagstiftningen. Sådana dröjde ända fram till 1984 (Persson 2017, s. 55).

Till grund för lagändringen 1984 låg prop. 1983/84:105 som i sin tur baserades på 1977 års sexualbrottskommittés betänkande (SOU 1982:61). Ett uttalat syfte med Kommitténs betänkande var att ”skärpa samhällets reaktion mot de allvarliga övergrepp som en våldtäkt innebär” (Persson 2017, s. 55). De faktiska lagändringar som så småningom kom till stånd innebar bland annat att våldtäktsbrottet inte längre endast gällde samlag utan också sexuellt umgänge som ansågs jämförligt med samlag (med betoning på att det handlade om ”klart samlagslignande karaktär”). Dessutom sänktes graden av hot som krävdes för att något skulle anses utgöra våldtäkt, från att tidigare ha inneburit trängande fara räckte det efter lagändringen med att hotet för den brottsutsatte upplevdes som trängande fara.

Våldtäktsbrottet gjordes också könsneutralt. Däremot behölls den tidigare femtonårsgränsen för att kunna dömas för sexuellt umgänge med barn liksom incestbrottet oförändrade (Persson 2017, ss. 56–57).

År 1998 var det dags för nya lagändringar, delvis baserade på 1993 års Kvinnovåldskommision. Bland annat utvidgades våldtäktsbrottet så att samlag jämställdes med annat sexuellt umgänge ”om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförligt med påtvingat samlag” (Persson 2017, s. 58).

Under den ovan diskuterade tidsperioden betraktades sexualbrotten i allt väsentligt som egenhändiga brott, det vill säga brott som kräver att gärningsmannen själv utfört den straffbara gärningen (den sexuella handlingen) (Åklagarmyndigheten 2016a, s. 27). Med början 2004 börjar emellertid en allt mer tydlig kritik mot sexualbrotten som egenhändiga brott att utkristalliseras, främst i doktrin men också så småningom i rättspraxis (Persson 2017, s. 61). År 2005 reformerades ånyo 6 kap. BrB. Som brukligt föregicks lagändringen av en utredning – 1998 års Sexualbrottskommitté – vilken författade betänkandet SOU 2001:14, som i sin tur låg till grund för propositionen 2004/05:45. Noterbart är att Sexualbrottskommittén slår fast att ”våldtäkt hör till vad som kallas egenhändiga brott”. Således ansågs det inte att en gärning skulle rymmas inom den föreslagna våldtäktsparagrafen om en person tvingar en annan person att genomföra en sexuell handling med en tredje person; möjligen kunde det utgöra anstiftan (Persson 2017, s. 61).

2008 års sexualbrottsutredning hade bland annat till uppgift att utvärdera tillämpningen av 2005 års sexualbrottsreform samt att utreda huruvida samtyckeslagstiftning skulle införas. Sexualbrottsutredningens arbete resulterade i SOU 2010:71. Av särskilt intresse för diskussionen här är att utredningen framhöll att sexualbrott av tradition hade ansetts utgöra egenhändiga brott men att det numera fanns goda skäl att frångå synsättet att en person själv måste ha utfört den brottsliga gärningen för att kunna dömas som gärningsman när grunden är tvång. Vilka dessa goda skäl var angavs emellertid inte. Vidare kan konstateras att utredarna inte ansåg att det förelåg några grundläggande straffrättsliga hinder att tillämpa begreppet sexuell handling i situationer där en person tvingar en annan person till sex även då dessa inte träffas personligen. Annorlunda uttryckt, ordalydelsen i straffbestämmelsen rörande våldtäkt i 6:1, 1 st. BrB förutsätter inte att gärningsmannen, det vill säga den som tvingar, själv utför den sexuella handlingen (Persson 2017, ss. 69–70; Åklagarmyndigheten 2016a, s. 27).

3.2 Det fysiska rummet jämföras med det digitala rummet

I slutet av januari 2013 åtalades en 17-årig pojke från Örnsköldsviks kommun för sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt tvång av nio flickor, i tre av fallen var gärningarna så grova att åklagaren Stina Sjöqvist ansåg att de var att jämföras med våldtäkt. Hon menade att 17-åringen ”genom hot eller tvång fått flickorna att utföra sexuella handlingar på sig själva som är jämförbara med samlag”. Bland mycket annat hade 17-åringen hotat att döda en av flickornas mamma om hon inte skickade bilder på sig själv, bilder som han sedan hotat att lägga ut på nätet om han inte fick nya bilder skickade till sig. Det som gör åtalet unikt är att Sjöqvist valde att åtala pojken för våldtäkt trots att han inte varit fysiskt närvarande. Med hänvisning till barns verklighet valde hon att sudda ut gränsen mellan det digitala och fysiska rummet och argumentera för att den kränkning som offren fått utstå via nätet var lika stor som om de hade utsatts för den i ett fysiskt rum. Sjöqvist var väl medveten om att hon var först i landet med sin syn på några av brotten pojken var misstänkt för. Hon menade emellertid att ”[n]ya tider kräver nya tag” och att ”[man] måste anpassa [sig] efter tiderna som förändras” (personlig intervju

med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober; Allehanda 2013a; Sveriges Radio 2013).

Sjöqvists synsätt delades emellertid inte av Ångermanlands tingsrätt som visserligen menade att pojken gjort sig skyldigt till brott, men inte våldtäktsbrott då handlingarna som flickorna utsatts för inte ansågs vara jämförbara med samlag. För att så skulle vara fallet krävdes det att gärningarna utförts av annan än målsäganden själv. Slutsatsen var att en person som gett instruktioner till en gärningsman möjligen kunde vara anstiftare men inte gärningsman. Pojken dömdes istället för grovt sexuellt tvång, utnyttjande av barn för sexuell posering, försök till övergrepp i rättsak och förtal till ungdomsvård och ungdomstjänst i 100 timmar. Han dömdes också till att betala ett skadestånd om sammanlagt 176 000 kronor till de nio flickorna. Sjöqvist överklagade domen till Hovrätten för Nedre Norrland som mildrade domen. Sjöqvist var 2013, som hon senare konstaterade, före sin tid och det var inte förrän några år senare, närmare bestämt sommaren 2015, som hennes synsätt blev föremål för prövning i Högsta domstolen (personlig intervju med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018).

3.3 NJA 2015 s. 501

Den principiellt intressanta frågan om vad som omfattas av lokutionen ”att genomföra en sexuell handling med en annan person” var föremål för prövning i Högsta domstolens dom den 12 juni 2015 (NJA 2015 s. 501). Den tilltalade hade enligt åtalet under ett videosamtal på Skype förmått målsäganden att såväl smeka sina bröst som att onanera inför honom samtidigt som han onanerat inför henne samt att vid flera andra tillfällen försökt förmå henne att smeka sina bröst och sitt könsorgan och därtill onanera inför honom. Frågan Högsta domstolen hade att ta ställning till var om den förra handlingen var att bedöma som sexuellt övergrepp mot barn. Domstolen menade i sin dom att så var fallet, då ”en gärning av det aktuella slaget fick anses vara omfattad av det normala betydelseområdet för uttrycket att genomföra en sexuell handling med en annan person och att det därmed inte stred mot legalitetsprincipen att döma för sexuellt övergrepp mot barn” (Åklagarmyndigheten 2016a, s. 27).

Under åren därefter har det tillkommit flera domar i lägre instans – till exempel Svea hovrätts mål B 6051-15 där målsäganden utförde sexuella handlingar på sig själv då gärningsmannen fanns i rummet,⁵ Svea hovrätts mål B 1328-16,⁶ där en gärningsman fanns i rummet tillsammans med barnet och en gärningsman närvarade via Skype och där båda dömdes som gärningsmän, och Svea hovrätts mål B 9189-17,⁷ där två barn utförde sexuella handlingar på varandra och gärningsmannen som närvarande på distans dömdes för brott – som på olika sätt klaggjorde att våldtäkt inte alltid behöver vara ett egenhändigt brott. Ytterligare andra mål (till exempel Sveas hovrätt B 6666-16 och Svea hovrätt B305-17) har, trots att gärningarna inte anses tillräckligt allvarliga, klaggjort att det i teorin är möjligt och inte i strid med legalitetsprincipen att döma för våldtäkt även när gärningsmannen inte är fysiskt närvarande.⁸ Högsta domstolen har beviljat prövningstillstånd i det senare av de två närmast ovan anförda fallen i syfte att besvara frågan om huruvida gärningen måste ske inför gärningsmannen i realtid (Åklagarmyndigheten 2016a, ss. 27–28; personlig intervju med och uppföljande mail från kammaråklagare Annika Wennerström, Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 17 oktober 2018 och den 18 oktober 2018).

3.4 En ny sexualbrottslagstiftning

Som vi nu vet fick vi en ny sexualbrottslagstiftning den 1 juli 2018. Den genomförda lagändringen vad gäller sexualbrott som sker på distans innebär att sexuella handlingar som sker över exempelvis internet skall omfattas av straffansvar enligt bestämmelserna om våldtäkt, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn. Regeringen gjorde bedömningen att detta inte behövde anges i lagtexten utan nöjde sig att ändra i straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn genom att ersätta ”har samlag” med ”genomför samlag”. Skälen för regeringens bedömning var, enligt propositionen (2017/18:177), att Högsta domstolen i NJA 2015

s. 501 redan klargjort att straffbestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn är tillämplig även vid övergrepp som sker via till exempel internet. Som antytts ovan var frågan om bestämmelsens rekvisit ”genomför en annan sexuell handling ... med” kunde omfatta de åtalade gärningarna, att målsäganden hade förmåtts att smeka sina bröst och onanera inför gärningsmannen via en webbkamera. Högsta domstolen konstaterade i domen att det klart och tydligt framgår av lagmotiven att det ska anses som en sexuell handling att en person förmår en annan person att själv onanera och att en sådan gärning skall anses omfattas av det normala betydelseområdet för uttrycket ”att genomföra en sexuell handling med en annan person”. Av domen följer således att straffansvar för den nu gällande bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn inte förutsätter att gärningsmannen själv har utfört den sexuella handlingen eller att denne fysiskt har befunnit sig på samma plats som offret (Prop. 2017/18:177).

Vad den genomförda lagändringen innebär är att den ovan beskrivna förskjutningen av praxis som gradvis kunnat skönjas vad gäller sexualbrotten som egenhändiga brott slutligen kommit att kodifieras. Efter Högsta domstolens dom 2015 har det också, vilket framförts ovan, tillkommit flera domar som på olika sätt klargjort att våldtäkt inte behöver vara ett egenhändigt brott. Denna rättsutveckling och därtill hörande (nödvändiga) kunskapsutveckling har sammantaget bidragit till att bättre anpassa lagstiftningen i 6 kap. BrB till en ny verklighet, där gränsen mellan det fysiska och virtuella rummet allt mer kommit att suddas ut, och därmed underlättat för landets åklagare att utreda och åtala för sexualbrott begångna mot barn via internet, främst vad gäller förekomsten av ett stort antal brottsmiss-tankar och val av brottsrubricering.

Härnäst kommer den befintliga kunskapsnivån inom den svenska åklagarmyndigheten vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn att diskuteras närmare.

5 Dom meddelades 2015-09-09.

6 Dom meddelades 2016-04-19.

7 Dom meddelades 2017-12-15.

8 Dom meddelades 2017-03-08, respektive 2018-03-14.

4. Den nuvarande kunskapsnivån inom Åklagarmyndigheten i Sverige vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn

I föreliggande del av rapporten redogörs för den nuvarande kunskapsnivån inom Åklagarmyndigheten vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn. Diskussionen rör sig på flera olika analysnivåer, från den enskilda åklagaren till myndigheten som helhet med olika lokala åklagarkammare av varierande storlek som ett slags mellannivå.

Först diskuteras juristprogrammet, notarietjänstgöringen och åklagarens grundutbildning (inklusive aspirantutbildningen och tiden som assistentåklagare) i allmänhet. Därefter beskrivs och diskuteras innehållet i de grundläggande och fördjupande kurserna som svenska kammaråklagare skall och kan ha genomgått vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn. I detta sammanhang belyses också något ytterligare Åklagarmyndighetens handbok, ”Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer” (Åklagarmyndigheten 2016a). Efter detta diskuteras sedan kunskapsnivån om internetrelaterade sexualbrott mot barn på två ytterligare ”nivåer”, dels på riksnivå (Riksenheten mot organiserad brottslighet), dels på lokalnivå (enskilda åklagarkammare). Då förutsättningarna och därmed kunskaperna inom olika lokala åklagarkammare skiljer sig åt beroende på bland annat storlek, görs

i detta avseende skillnad på stora och små kamrar. Mellanstora åklagarkammare antas befinna sig i ett mellanläge, mellan stora och små kamrar, vad gäller aktuellt kunskapsläge och diskuteras mot denna bakgrund inte separat. I detta sammanhang kan också konstateras att flera av de intervjuade åklagarna har personlig erfarenhet av att arbeta på kamrar av olika storlekar.

4.1 Juristprogrammet

Juristprogrammet omfattar 270 högskolepoäng (motsvarande nio terminers heltidsstudier) och leder efter avslutade studier fram till en juristexamen. En juristexamen är en yrkesexamen på avancerad nivå som ger formell behörighet till vissa juridiska yrken, såsom: åklagare, domare och advokat. I dagsläget går det att avlägga juristexamen vid sju svenska lärosäten: (i) Umeå universitet, (ii) Uppsala universitet, (iii) Stockholms universitet, (iv) Örebro universitet, (v) Karlstads universitet, (vi) Göteborgs universitet och (vii) Lunds universitet.

Juristprogrammet består av obligatoriska kurser som studeras efter en förutbestämd studiegång (termin 1–6) samt specialkurser (termin 7 och 8)

och ett examensarbete (termin 9). Vad gäller specialkurserna så kan de antingen utgöra en fördjupning av tidigare lästa ämnen (såsom straff- och processrätt) eller en breddning inom vissa andra ämnesområden (till exempel statsvetenskap och sociologi).

Typiskt sett omfattar de obligatoriska kurserna juridikens centrala rättsområden, såsom offentlig rätt, civilrätt, familjerätt, socialrätt, miljö rätt, straffrätt, processrätt, krediträtt, arbetsrätt, skatterätt och internationell rätt. Till detta kommer också kurser i allmän rättslära, rättsteori och grundläggande juridisk metod.

Vid Göteborgs universitet, som får anses vara hyggligt representativt för samtliga lärosäten som ger juristprogrammet, ägnas en av sex obligatoriska terminer (30 högskolepoäng eller cirka 800 timmar) åt straff- och straffprocessrätt. Det övergripande syftet med terminen är att studenten ska erhålla en grundläggande förståelse för straff- och processrättens principer och regelverk samt att också tillägna sig en förståelse för straff- och processrättens relation till individ och samhälle. Kursen består av tre delar: (i) en straffrättsdel, som behandlar straffrättens allmänna och speciell del; (ii) en integrerande del, som består dels av rättegångsspel som bygger på fiktiva rättsfall och dels en föreläsningsserie som fokuserar på olika värderingar inom och förhållningssätt till den materiella straff- och processrätten; och (iii) en processrättsdel, som huvudsakligen behandlar den allmänna straff- och civilprocessen. Då ämnena som skall behandlas under denna termin inte bara är flera och vittomfattande utan också hänger samman på ett intrikat vis kan konstateras efter genomläsning av såväl kursplan som schema att den tid som ägnas åt sexualbrott är begränsad; än mer begränsad är förstås den tid som ägnas åt sexualbrott mot barn, för att inte tala om tid som ägnas åt det som föreliggande rapport fokuserar på: internetrelaterade sexualbrott mot barn. Även om man adderar den tid som ägnas åt hot och hat på nätet, kan konstateras att den tid som ägnas åt internetrelaterade sexualbrott mot barn maximalt uppgår till några timmar under hela den fyra och ett halvt år långa utbildningen (se vidare Göteborgs universitet 2018b, 2018c).

Utöver det ovanstående skall också nämnas juristprogrammets nionde termin, den termin då

studenterna skriver sitt examensarbete. Denna termin väljer studenten att profilera sig inom ett självvalt fördjupningsområde, vilket mycket väl kan vara internetrelaterade sexualbrott mot barn eller något därmed nära besläktat område. En snabb sökning via internet ger emellertid vid handen att det kanske handlar om en dryg handfull examensarbeten med denna profilering de senaste åren.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att specialkunskap på det för rapporten aktuella området får inhämtas längre fram i utbildningen för att bli åklagare.

4.2 Att bli åklagare

Den som önskar bli åklagare bör typiskt sett fortsätta sin utbildning med notarietjänstgöring i två år. Notarietjänstgöringen är en utbildningstjänstgöring (6§ Tingsrättsinstruktionen [1996:381] och 5§ Länsrättsinstruktionen [1996:382]) vars syfte är att ge jurister erfarenheter utöver de akademiska studierna genom en allsidig och utvecklande utbildning. Enligt dessa båda instruktioner får notarien varefter han eller hon förvärvar (mer) kunskaper och erfarenheter allt mer kvalificerade arbetsuppgifter vid domstolen. När notarietjänstgöringen har fullgjorts anses man ha förvärvat notariemeritering, vilket är ett formellt krav för vissa yrkesbanor, bland annat åklagarens (se vidare Domstolsverket 2018).

Om en person uppfyller de formella kraven, juristexamen och notariemeritering, kan han eller hon söka till Åklagarmyndighetens aspirantutbildning, vilken är en provanställning som består av praktisk träning och utbildning på en åklagarkammare. Totalt sett varar aspirantutbildningen, som också innebär en möjlighet att göra en längre praktikperiod hos polisen, nio till tolv månader. Efter provanställningens slut övergår anställningen i en tillsvidareanställning som assistentåklagare. Under tiden som assistentåklagare ges ytterligare handledning och utbildning. Efter två års tjänstgöring som assistentåklagare bedöms om vederbörande är lämplig och om så är fallet utnämns hen till kammaråklagare.

Den teoretiska utbildningen för att bli åklagare är uppdelad på fyra kurser (i–iv). De tre första kurserna (i–iii) genomförs under assistentåklagar-

tiden med ett kurstillfälle per termin. Två terminer efter åklagarkurs (iii) genomförs den fjärde kursen (åklagarkurs iv). De olika kurserna omfattar vidareutbildning i bland annat: (i) förundersökningsledning, (ii) kriminalteknik, (iii) förhörsteknik, (iv) rättsmedicin, (v) tvångsmedel, (vi) brottmålsprocessen, (vii) kriminologi, (viii) massmedieträning och (xi) retorik. Totalt sett omfattar de fyra kurserna 14 veckors utbildning (telefonintervju med Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018).

4.3 Åklagarens grundutbildning

Åklagarnas grundutbildning innefattar, som en del i brott mot barn, viss utbildning om sexuella övergrepp mot barn. Utgångspunkten är de olika brotten i 6 Kap. BrB och man fokuserar bland annat på den nya skrivningen i 6:4 BrB (från ”har samlag” till ”genomför samlag”) samt på begreppet oaktsamhet. I detta sammanhang konstateras, bland mycket annat, att det krävs en hög grad av oaktsamhet vad gäller kriteriet i 6:13 BrB, som handlar om huruvida någon kan antas vara under 15 år. Man konstaterar också att ansvarsfrihetsregeln i 6:14 inte gäller våldtäkt eller om förövaren varit närstående eller någon som använt våld, tvång eller påtryckning. Viss tid ägnas åt frågor kring bevisvärdering (Åklagarmyndigheten 2018a).

Under den grundläggande kursen diskuteras också hur synen på sexualbrott (mot barn) utvecklats över tid, bland annat hur fokus kommit att ändras från kränkningens art till kränkningens allvar; med andra ord, lagstiftarens ambition att styra bort fokus från handlingens tekniska karaktär till kränkningen av offret (Åklagarmyndigheten 2018a).

Utbildningen utgår teoretiskt från den så kallade anknytningsteorin, vilken bland annat innebär att vi generellt sett måste ha fyllt tolv år för att klara oss själva, något som innebär att barn under tolv år som utsätts för övergrepp av någon närstående utsätts för ett stort trauma. Brott inom familjen är svåra på grund av att det inte finns några vittnen samt att det föreligger (starka) lojalitetsband. Till detta kan läggas att utsatta barn inte alltid förstår att de utsatts för brott (Åklagarmyndigheten 2018a).

I utbildningsmaterialet konstateras att allt fler övergrepp numera sker över nätet, vilket självklart

ställer nya krav på utredarna. Det ovan nämnda rättsfallet NJA 2015, s. 501 tillmäts naturligt, på grund av sin stora betydelse för rättsbildningen, ett visst intresse under denna del av utbildningen. Vidare konstateras att elever som utsatts för någon form av sexuella övergrepp har fler traumasymtom än andra elever samt att ju allvarligare övergreppen har varit desto mer symtom hade eleverna. Elever som visste att begångna övergrepp hade fotograferats eller filmats eller var osäkra på om så hade skett hade ännu sämre hälsa än andra elever som utsatts för sexuella övergrepp. Allra sämst mår de som visste att övergreppsbilderna hade blivit spridda; detta hade störst negativ påverkan på dessa elevers självkänsla och psykiska hälsa (Åklagarmyndigheten 2018a).

Ett annat problem som diskuteras i anslutning till sexuella övergrepp mot barn via internet under grundutbildningen är att många av offren är okända barn. Ett annat problem som diskuteras är grooming, ett brott som man anser svårt att bevisa (då det sker i flera led) och där det nästan inte existerar några fällande domar alls (Åklagarmyndigheten 2018a).

Utbildningen behandlar också de speciella förutsättningar som råder vid barnförhör, såsom att man inte hör barn i rätten och att det är viktigt att förhör hålls inom två veckor. Utbildningsmaterialet betonar även vikten av att förhørsledaren kan ta emot berättelsen, är korrekt och saklig, att han eller hon informerar om vad förhöret syftar till och inte skuldbelägger eller ytterligare kränker barnet. Utöver detta understryks även vikten av att förstå att det förhörda barnet med stor sannolikhet lider av posttraumatisk stress och kanske har förträngt det inträffade, helt enkelt för att överleva.

Sammantaget kan konstateras att den grundläggande utbildningen för att bli åklagare är tämligen begränsad vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn.

Detta sakernas tillstånd bekräftas av Åklagarmyndighetens utbildningscentrum, som i sammanhanget inte bara påtalar de svåra intresseavvägningar som måste göras då det gäller att bestämma vad den grundläggande utbildningen skall omfatta, utan också uppmärksammar den ökade graden av specialisering inom professionen. Det senare inne-

bär i praktiken att mer specialiserad utbildning blir aktuell först när en kammaråklagare ansöker om och beviljas någon form av specialisttjänst.

Efter genomgången grundutbildning och anställning som kammaråklagare har varje åklagare rätt till en kontinuerlig kompetensutveckling inom sitt verksamhetsområde. De utbildningar som ingår i vidareutbildningen är: (i) förundersökningsledning och styrning, (ii) förhöret, (iii) inhämtande av bevis och bevissäkring och (iv) IT-brottslighet och bevissäkring i IT-miljö. Utöver dessa utbildningar införs nya vid behov (Åklagarmyndigheten 2018b).

Många åklagare väljer så småningom att specialisera sig. Sålunda finns till exempel miljöåklagare, åklagare som handlägger grova brott, våldsbrott, IT-brott, ekonomisk brottslighet, brott mot barn och ungdomar samt våld i nära relationer. En kammaråklagare som önskar specialisera sig får söka sig till de specialisttjänster som utannonseras på internet. Därefter är det tjänsteförslagsnämnden vid Åklagarmyndigheten som ger sitt förslag till riksåklagaren angående vem som ska erhålla en viss specialtjänst. En åklagare som erhållit en specialtjänst får sedermera genom utbildning och erfarenhetsutbyte den kunskap som erfordras för att kunna upprätthålla en hög kompetens inom det valda området (Åklagarmyndigheten 2018c).

Ytterst anpassas specialistutbildningen till den kriminalpolitiska utvecklingen och verksamhetens behov. För tillfället ges specialistutbildning i följande ämnesområden: (i) internationellt rättsligt samarbete, (ii) polismål, (iii) kvalificerad it-brottsutbildning, (iv) korrupsionsmål, (v) ekobrott, (vi) narkotikabrottslighet, (vii) miljöbrott, (viii) övergrepp mot barn och (ix) våld i nära relationer (Åklagarmyndigheten 2018c).

Många åklagare som utreder internetrelaterade sexualbrott mot barn är i grunden specialister med inriktning mot övergrepp mot barn (och ungdomar) eller, mindre ofta, våld i nära relationer (personlig intervju med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018; telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018; telefonintervju med kammaråklagare X, Y:s åklagarkammare, den 6 november 2018).

4.4 Åklagarens vidareutbildning

4.4.1 Internetrelaterade sexualbrott mot barn

De åklagare som väljer att specialisera sig på brott mot barn kan gå tre olika vidareutbildningskurser: (i) Övergrepp mot barn – baskurs, (ii) Övergrepp mot barn – våld och (iii) Övergrepp mot barn – sexualbrott/sexuella övergrepp. Varje kurs omfattar några dagars utbildning.

I utbildningsmaterialet ”Internetrelaterade sexualbrott mot barn”, vilket ingår i den tre dagar långa vidareutbildningskursen ”Övergrepp mot barn – sexualbrott/sexuella övergrepp” behandlas bland annat (i) vilka barn som råkar ut för nätpedofiler, (ii) varför det händer, (iii) varför de utsatta barnen inte berättar om övergreppen, (iv) hur barnen påverkas, (v) hur utredningsarbetet i ärenden som är internetrelaterade skiljer sig från utredningsarbetet i ärenden där förövaren är en närstående och (v) förhör med barn (Eklöf 2017, s. 2).

Vad gäller den första frågeställningen konstateras att den initiala kontakten mellan nätpedofilen och barnet ofta sker på en nätsida, såsom: Swetik, Facebook, Instagram, Moviestarplanet eller andra spelsajter. Det finns inga säkra sidor, förövare finns överallt där det finns barn (Eklöf 2017, s. 3).

Vad gäller frågan om varför det sker konstaterar kursledaren Eva Eklöf att det ytterst handlar om bekräftelse. Barn har stora behov av att bekräftas, att bli sedda och att få veta att de duger till. Många barn upplever sig ensamma; i flera fall finns inga ”goda vuxna” i barnets närhet. De är också nyfikna på sex i förpuberteten och puberteten. Barn är inte heller förmögna att göra nödvändiga konsekvensanalyser, har svårt för att säga nej och vill gärna vara till lags. Det kan vara en del i ett självskadebeteende eller ett resultat av ett hot, vilket kan bli aktuellt redan vid en första kontakt (Eklöf 2017, s. 4).

Barnen väljer att inte berätta om övergrepp på grund av att de (i) är rädda för att föräldrarna skall bli arga, (ii) uppfattar det som pinsamt och skamligt och (iii) är rädda för att andra skall få veta. Dessutom drivs en del barn av en önskan att kunna avslöja gärningsmannen och på så sätt lösa

den problematiska situationen. Det faktum att vuxna ofta ställer ”fel frågor” till (sina) barn(en) bidrar till att många övergrepp inte uppdagas (Eklöf 2017, s. 5).

Barn som utsätts för sexuella övergrepp via internet påverkas kraftigt. De skäms över sin medverkan, som de kan uppfatta som ”frivillig”, de är rädda för att andra skall få veta, att bilder och filmer skall göras virala, de är rädda för närståendes fördömanden och att förövaren skall göra verklighet av sina hot, et cetera (Eklöf 2017, s. 6).

Vid en jämförelse föreligger det stora skillnader mellan å ena sidan utredningar som handlar om sexuella övergrepp på barn där förövaren är närstående och å andra sidan sexuella övergrepp mot barn via internet. I det förra fallet föreligger till exempel: ett fysiskt övergrepp samt våld och/eller hot om våld. Förövaren är känd och det saknas nästan alltid vittne, likaså saknas ofta teknisk bevisning. Den enda ”rättssäkra” stödbevisningen kan vara videoförhör med offret. I det senare fallet är övergreppen virtuella, det saknas nästan alltid en relation mellan offer och förövare, gärningsmannen är okänd, såväl förövare som offer måste identifieras varför ett omfattande identifieringsarbete krävs och den viktigaste bevisningen är teknisk. Utöver detta kräver utredningsarbetet vid internetrelaterade sexualbrott mot barn också en stor (i) kunskap om barns nätvanor och hur de agerar på nätet, (ii) förmåga att analysera och tolka material från digitala verktyg (alltifrån datorer och dess program till surfplattor, smarta mobiler, appar och olika webbtjänster), (iii) kunskap om IP-spårning (inklusive att veta hur man får ut uppgifter från olika företag som tillhandahåller olika nättjänster), (iv) förmåga att kunna samarbeta med it-forensiker och (v) givetvis, stor kunskap om barnpornografibrott (Eklöf 2017, ss. 7-8).

Förhör med barn som utsatts för sexuella övergrepp via internet är komplicerade och ställer stora krav på förhørsledaren som måste tänka på många saker, såväl innan som under och efter förhöret. Utöver att ta kontakt med vårdnadshavarna och informera om utredningsförfarandet, samt kopiera digitala verktyg, måste en förhørsledare också vara beredd på att barnet inte vill medverka och även om barnet vill medverka är det inte säkert att det

berättar allt (direkt eller överhuvudtaget). Det är viktigt att fokusera på att inte skuldbelägga barnet; anklaga inte barnet och ta inte dess mobiltelefon eller dator. Om det handlar om stora utredningar, vilket det ofta gör, kommer förhørsledaren att komma i kontakt med föräldrar som inte känner till vad som hänt och som därför kan komma att reagera starkt. Av mycket stor vikt är att barnet inte skall behöva känna att det är hen själv som är misstänkt för något brott. Av vikt vid förhör är också att lägga fokus på vad den misstänkte gärningsmannen har gjort. Det är av stor betydelse att få fram barnets känslor i samband med det misstänkta övergreppet. Dessa utmaningar och tillvägagångssätt presenteras och diskuteras under åklagarnas vidareutbildning om internetrelaterade sexualbrott mot barn. Vid förhör med barn är det av stor vikt att barnets målsägarbiträde närvarar (Eklöf 2017, ss. 9-21).

Av utbildningsmaterialet går också att utläsa att det är av central betydelse för ett framgångsrikt utredningsarbete då det gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn att olika spetskompetenser, inklusive (specialist)åklagare, (specialist)utredare, barnförhørsledare, IT-forensiker och internet-inhämtare, samarbetar intimt samt att arbetet sker så snabbt som möjligt och att smidighet beaktas, till exempel vid överlämningar mellan olika regioner (Eklöf 2017, s. 25).

Sammanfattningsvis kan konstateras att internetrelaterade sexualbrott mot barn, med få eller inga undantag, är mycket komplexa och kräver stor specialistkompetens (se vidare Eklöf 2017, s. 26). Inte sällan är brotten gränsöverskridande, såväl nationellt som internationellt. Allt detta ställer mycket stora krav på den enskilde åklagaren.

Beaktat ovan anförda, kan det konstateras att en förutsättning för att nå fällande domar i internetrelaterade sexualbrott mot barn är gedigna förundersökningar vilka beaktar dessa ärendens komplexitet. Detta är något Åklagarmyndigheten tagit fasta på och i den ovan nämna vidareutbildningskursen, Övergrepp mot barn – sexualbrott/sexuella övergrepp, ingår också ett moment kring själva förundersökningen: ”Förundersökning i barnärenden med digitala bevis” (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

4.4.2 Förundersökning i barnärenden med digitala bevis

Utgångspunkten för detta utbildningsmaterial är att det bakom en initial anmälan om exempelvis sexuellt ofredande eller kontakt med barn i sexuellt syfte döljer sig andra och fler brott. Då det gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn konstateras det inledningsvis i utbildningsmaterialet att antalet kontaktformer för förövare intresserade av barn är många. Kontaktformerna, vilket delvis konstaterats ovan, inkluderar en rad olika internetsidor och applikationer. Detta måste förundersökningsledare ha kunskap om; hen måste förstå den (digitala) verklighet barnet befinner sig i samt att gränslinjen mellan den digitala och fysiska verkligheten inte är densamma som för den typiske förundersöknings- och/eller förhørsledaren. Gränsen mellan det digitala rummet och det fysiska rummet är mycket mer flytande för barn än för de flesta vuxna (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

I sin senaste rapport, ”Svenskarna och internet 2018”, konstaterar Internetstiftelsen att så gott som alla svenskar har tillgång till internet (98%) och att nio av tio har en smartphone. Detta beaktat skiljer man inte längre mellan de som använder internet och de som inte gör det. Istället skiljer man på sällananvändare och storanvändare. Många barn och unga hör till den senare kategorien och spelar spel, tittar på filmklipp, lyssnar på musik, tar reda på fakta, umgås, flirtar, skickar meddelanden, foton och filmer. För barn och unga – vilka är ”infödda” på internet (till skillnad från många vuxna, som istället har ”invandrat” dit) – är internet i dag en så integrerad del av deras liv att de kan uppfatta uppdelningen om kontakter på och utanför nätet som konstlad. Vad som är en nätkontakt och vad som inte är det är inte självklart, dessutom är väldigt många kontakter både och (Landberg och Jonsson 2017, s. 3).

En förundersökningsledare måste således ha omfattande digital kunskap. Mer specifikt måste hen veta hur man får fram information om vem som ligger bakom misstänkta IP-nummer, hur hen får ut innehåll från olika hemsidor och appar samt vad som är viktigt att tänka på vid husrannsakan som handlar om utredningar kring misstänkta sexualbrott mot barn via internet. Dessutom måste

förundersökningsledaren vara bekant med hur man begär internationell rättslig hjälp (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Då det gäller spårning på internet konstateras det i utbildningsmaterialet att det ofta är svårt att veta vem som är misstänkt vid spårning på internet. Visserligen kan en spårning ge besked om ett abonnemang, men det betyder inte att det är uppenbart vem som faktiskt begått ett brott. Ofta finns det flera boende på en adress och många nätverk är trådlösa. Dessutom kan det helt enkelt vara så att det är någon helt annan som står för ett abonnemang än den som gjort sig skyldig till ett brott (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Vid husrannsakan är det av vikt att alla relevanta föremål tas med, såsom datorer, telefoner, externa lagringsmedia och eventuella kameror. Det är viktigt att anteckna hur de olika delarna sitter ihop eller kanske till och med filma. Det kan vara värdefullt att inte bara filma hur den tekniska utrustningen sitter ihop, utan också platsen som helhet – skåp, säng, lakan, väggar och kläder – för att underlätta framtida identifieringsarbete. Slutligen bör det övervägas om teknisk utrustning som tillhör tredje man bör tas med (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Vid analys av gjorda beslag bör, enligt utbildningsmaterialet, följande beaktas: (i) spegelkopiera hårddiskar och dylikt, (ii) använd analysprogram, (iii) leta efter trojanska hästar, fildelningsprogram, med mera, (iv) ge tydliga och klara direktiv (i dialog) med vad IT-forensikerna skall leta efter (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Förundersökningen ligger till grund för brottsrubricering och beslut om åtal. Den ovan beskrivna rättsutvecklingen har bidragit till en mycket hög grad av säkerhet vad gäller brottsrubricering kring internetrelaterade sexualbrott mot barn (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Inför och under rättegången är det viktigt att inte lämna in några bilder och/eller filmer till domstolen. Dylikt material förevisas istället under sakframställan (bakom stängda dörrar). Det är, understryker utbildningsmaterialet, viktigt att låta rätten se: ”Rätten SKA titta” på materialet. Med detta sagt bör

det understrykas att materialet som förevisas är ett representativt urval och att det noggrant anges varför det förevisade materialet är utvalt samt hur det hänger ihop med det totala bildmaterialet (Åklagarmyndigheten, årtal okänt).

Avslutningsvis hänvisar det ovan presenterade utbildningsmaterialet också till den ovan nämnda handboken, Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer, vilken togs fram 2016.

4.4.3 Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer (RättsPM 2016:4)

Utöver de ovan nämnda utbildningsmaterialen finns också, som antytts på flera ställen ovan, sedan några år tillbaka en handbok för vägledning av handläggning av sexualbrott på internet mot unga brottsoffer. Handboken, som används under fördjupningskursen, Övergrepp mot barn – sexualbrott/sexuella övergrepp, ger tips på vad en åklagare bör tänka på under förundersökningen vad avser sådant som tvångsmedelsfrågor, barnförhör, möjligheter till förundersökningsbegränsning/-avgränsning, målsägandebiträdets roll och utformning av förundersökningsprotokoll. Utöver detta ges vägledning avseende hur en stämningsansökan vad gäller sexualbrott på internet mot unga kan utformas, hur en huvudförhandling i tingsrätt och hovrätt kan planeras och drivas, vad som särskilt bör beaktas avseende bevisupptagning, inklusive chattloggar, förevisning av barnpornografiskt material och användande av expertvittne. En stor del av rapporten handlar om brottsrubricering, inklusive egenhändighet, konkurrensfrågor och frågor om gränsdragning, det vill säga när ”sexpratet” övergår till ett brott. Handboken avslutas med en lista över relevanta domar vad avser sexualbrott mot unga på nätet. Handboken innehåller en mängd referenser till andra relevanta kunskapskällor om, till exempel, (i) Bemanning (se vidare, Förstärkt åklagarfunktion – När flera åklagare handlägger samma ärende, RättsPM 2008:3), (ii) Arbetsmiljöproblem (se vidare, Hanteringen av stora och komplicerade ärenden, Rapport, Dnr 2015/0514), (iii) Hemliga tvångsmedel (se vidare, Hantering av äldre information, RättsPM 2012:6 HÖK, Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa ärenden, RättsPM 2012:8), (iv) Provokation (se vidare, Provokation

och infiltration förundersökning, RÅR 2016:1) och (v) Barnförhör/barnets bästa (se vidare RättsPM 2014:3).

4.5 Den nuvarande kunskapsnivån hos Åklagarmyndigheten vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn

Efter en genomgång av juristutbildningarna i Sverige, utbildningen för att bli åklagare, olika typer av utbildningsmaterial från Utbildningscentrum, inte minst det material som används under åklagarnas vidareutbildningskurs, ”Övergrepp mot barn – sexualbrott/sexuella övergrepp”, samt ingående samtal med personal vid såväl Utbildningscentrum som Utvecklingscentrum Göteborg (om bland annat åklagarnas samarbete med polisen och olika IT-forensiker) kan sammanfattningsvis konstateras att kunskapsnivån inom Åklagarmyndigheten som helhet vad avser internetrelaterade sexualbrott är omfattande, för att inte säga mycket omfattande.

Efter samtal med såväl specialiståklagare som kammaråklagare på Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet liksom olika lokala åklagarkamrar kan dock följande konstateras. Flera av de utmaningar som Åklagarmyndigheten identifierar i sin handbok, Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer, kvarstår. Den befintliga kunskapen är inte heller jämnt spridd i organisationen. Den senare frågan kommer att behandlas härnäst. Den förra behandlas längre fram i rapporten.

4.5.1 Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet

På Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (tidigare Internationella åklagarkammaren Stockholm) hamnar de utredningar om internetrelaterade sexualbrott mot barn som rymmer en internationell dimension (vilket numera är många, inte minst beaktat det välkända faktumet att internet inte [er]känner några [nations]gränser) och/eller utgör ett led i en misstänkt organiserad brottslighet.

Kunskapsnivån vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn är mycket omfattande på denna enhet, med all sannolikhet mest omfattande i landet. Detta återspeglas bland annat i det faktum

att Utbildningscentrum funderar på att redan nästa år använda åklagare från enheten i de vidareutbildningskurser för åklagare som berör internetrelaterade sexualbrott mot barn. Utöver detta planeras det för ett seminarium på utbildningscentrum med åklagare från Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018).

Orsakerna till att kunskapsnivån på enheten är så omfattande är flerfaldiga och inkluderar faktorer såsom nyfikna, engagerade och kreativa åklagare, vilka aktivt valt att arbeta med internetrelaterade sexualbrott mot barn och som (därför) aktivt söker nya vägar i utredningsarbetet och inhämtar erforderlig kunskap (inte sällan genom ”learning-by-doing”) under utredningsarbetet. Oftast arbetar man också med så kallad ”dubbling”, det vill säga att åklagarna arbetar i par under hela processen, från utredningens början till åtal och domstolsförhandling. Detta innebär en möjlighet till ett löpande kunskapsutbyte. Utöver detta kan också nämnas strukturella faktorer, såsom att enheten de facto skall prioritera den här måltypen och att man har arbetat med den under en längre tid. Detta som medför att en hel del av arbetet inte behöver motiveras särskilt och att det organisatoriska motståndet (som kan finnas på lokala kamrar) inte förekommer, eller i vart fall är mindre (personlig intervju med kammaråklagare Annika Wennerström, Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 17 oktober 2018 och telefonintervju med Kammaråklagare Emelie Källfelt, den 23 oktober 2018. Se också Aftonbladet 2014).

Utöver ovanstående kan också konstateras att arbetet kring internetrelaterade sexualbrott mot barn har fått positiv uppmärksamhet, medialt men också på andra sätt, de senaste åren (se exempelvis, Almedalsveckan 2018, InfoTorg Juridik 2018; SVT Nyheter/Uppsala; Uppsala Nya Tidning 2017). Sammantaget finns det anledning att tro att detta är något, som åtminstone indirekt, underlättar såväl det dagliga arbetet som kunskapsbildningen kring sakfrågan.

4.5.2 Den stora åklagarkammaren

Kunskapsnivån på den stora lokala åklagarkammaren är också omfattande, om än inte lika omfattande som på riksenhetsnivå. Detta kan

förstås med hänvisning till delvis samma orsaker som ovan, men också att, i jämförelse med den lilla kammaren, även om man inte generellt sett arbetar med dubbling så finns det ofta ett team av åklagare som arbetar med utredningar och åtal av internetrelaterade sexualbrott mot barn. Detta innebär, frånsett det uppenbara faktumet att utredningsarbetet inte är lika ensamt som på den lilla kammaren, också att det finns ett större utrymme för det mycket viktiga (in)formella kunskapsutbytet, via gemensamma seminarier, lunchmöten eller över en kopp kaffe. Det innebär sannolikt också att det finns en (större) strukturell förståelse för den speciella karaktär och de svårigheter som den här typen av utredningar föranleder, hos såväl chefer som kollegor (telefonintervju med kammaråklagare Hedvig Lundblad, Göteborgs åklagarkammare, den 6 november 2018; telefonintervju med kammaråklagare X, Y:s åklagarkammare, den 6 november 2018).

Även om huvudregeln är, som angivits ovan, att det är Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet som utreder sexualbrott mot barn som är internationellt förgrenade och/eller är del i en organiserad brottslighet, så förekommer det att man samarbetar, om det underlättar utredningsarbetet, med lokala kamrar. Detta bidrar till en mindre distans mellan de olika nivåerna och en, åtminstone bitvis, gemensam kunskapsutveckling.

Avslutningsvis kan det också konstateras att de åklagare som arbetar med internetrelaterade sexualbrott mot barn på stora – och, i hög grad, också på mellanstora kamrar – gör så för att de själva valt att göra det. Specialiseringen på de stora åklagarkamrarna är hög och tilltagande (telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018).

4.5.3 Den lilla åklagarkammaren

Kunskapsnivån vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn är generellt sett lägre på den lilla kammaren jämfört med mellanstora och stora kamrar, både på kammaren som helhet och hos den enskilde åklagaren. Detta beror bland annat på att den ackumulerade kunskapsnivån generellt sett är lägre när det är färre personer som arbetar, men också att graden av specialisering är lägre. Även om

det förhåller sig som så att de åklagare som utreder mål där brottsoffret är barn skall vara erfarna och ha jobbat med utredningar kring barn tidigare så lottas i princip alla mål på en liten kammare till alla åklagare (personlig intervju med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018; telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018; telefonintervju med kammaråklagare X, Y:s åklagarkammare, den 6 november 2018).

Ett annat ”problem” vad gäller kunskapsbildningen är att utredningar om internetrelaterade sexualbrott mot barn är – åtminstone enligt de åklagare jag talat med som arbetar eller har arbetat på liten kammare – ovanliga (åtminstone vad gäller den grövre brottsligheten) varvid den ackumulerade kunskapen, underlaget för kunskapsutbyte, såväl formellt som informellt, liksom kunskapen hos den enskilde åklagaren inte har samma förutsättningar att utvecklas som på mellanstora och stora kamrar.

En av de intervjuade åklagarna lät förstå att det är svårt att hinna med och ta del av all den information, i form av RättsPM och annat, som framställs av Åklagarmyndighetens olika centrala organ. Dels beroende på ett stort och ökande flöde av information, dels på grund av en minskning av kammarens resurser, både vad gäller antalet medarbetare och den tid som kunde läggas på en enskild utredning. Åklagaren sa helt sonika: ”Jag har inte tid att läsa. Det är ren självbevarelsedrift. Det handlar om att överleva”. Vad gäller det för den här rapporten viktiga RättsPM:et från 2016 om sexualbrott på internet mot unga brottsoffer så konstaterade samma åklagare att man visserligen hade fått en kortare dragning av dess innehåll, men inte mer än så. Vilket i praktiken innebär att alla åklagare på kammaren vet var den finns och vad den innehåller i stora drag, men saknar mer detaljerad kunskap om innehållet. Sådan får införskaffas först när det föreligger ett konkret behov, det vill säga när en utredning hamnar på vederbörandes skrivbord (telefonintervju med kammaråklagare X, Y:s åklagarkammare, den 6 november 2018).

Utöver ovanstående kan det konstateras att den lilla åklagarkammaren är mer beroende av den enskilde åklagarens individuella kvalitéer. Det

innebär bland annat att det individuella intresset, eller omvänt ointresset, för specifika måltyper spelar en större roll vid den lilla kammaren än vad som är fallet på de större. Det faktum att olika utredningar anses ha olika status, där brott mot barn hamnar på den lägre delen av skalan, spelar också in vad avser arbetet vid en liten kammare mer, inte minst vad gäller kunskapsbildningen kring internetrelaterade sexualbrott mot barn. Att vilja röra sig bortom strömfåran i arbetet som åklagare är sannolikt svårare på en liten kammare än en större, inte bara på grund av att man är färre medarbetare utan också på grund av att de personliga banden blir starkare. Därmed blir också den sociala disciplineringen mer påtaglig. Om detta vittnar Stina Sjöqvist i relation till det ovan omnämnda åtalet 2013, då hon tänjde på den traditionella uppfattningen av vad som utgör ett rums begränsningar.

Utredningsarbetet var svårt inte bara på grund av sin karaktär utan också i så motto att hon inte upplevde att hon hade ett självklart stöd från sina chefer och kollegor, åtminstone inte initialt (personlig intervju med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018). Att agera utanför strömfåran kan för en åklagare, precis som för flera andra yrkeskategorier, vara kostsamt, i form av ifrågasättande, sämre löneutveckling, långsammare karriärutveckling och olika former av professionell och social exkludering (jfr. Mikael Baaz 2019, kap. 6, kommande). Det kräver stort mod och stor integritet.

Avslutningsvis kan konstateras att åklagarens viktiga samarbete med polisen, i generella termer, är mer känsligt på små orter än större. Polisens kunskap vad gäller att utreda internetrelaterade

sexualbrott mot barn är undantagslöst lägre på små orter än större. Detta ska inte förstås som att åklagarna på de mindre kamrarna generellt sett är sämre än åklagarna på de större utan snarare som att deras förutsättningar är annorlunda. Priset de betalar för sin generalistkompetens är mindre kunskap om vissa komplicerade brottstyper, såsom internetrelaterade sexualbrott mot barn, vilka med hänvisning till sin karaktär ställer höga krav på särskild specialistkompetens och gynnsamma strukturella förutsättningar. Man kan lite om mycket snarare än mycket om lite.

4.6 Åklagarmyndighetens planerade kunskapsinsatser avseende internetrelaterade sexualbrott mot barn

Inte minst beaktat ett förväntat ansträngt ekonomiskt läge, med oförändrat eller kanske till och med minskat budgetutrymme planerar inte Åklagarmyndighetens Utbildningscentrum för några nya kunskapsinsatser för 2019 vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn, möjligen med undantag från, vilket antytts ovan, något enstaka seminarium med företrädare från Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet i syfte att få del av gjorda erfarenheter under innevarande år. Det finns också vissa planer på att uppdatera de redan befintliga kursmomenten (vilka redogjorts för ovan) i vissa avseenden. I händelse av minskat budgetutrymme och eventuellt behov av att minska antalet fördjupningskurser för landets åklagare konstaterar emellertid Utbildningscentrum att kurser eller kursmoment vilka berör internetrelaterade sexualbrott mot barn inte tillhör sådan verksamhet vilken man kommer att dra ned på (telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018).

5. Efter lagändringen 2018 – kvarvarande och nya utmaningar

Den övergripande slutsatsen är således att den samlade kunskapsnivån vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn inte bara är omfattande, för att inte säga mycket omfattande, utan också att den sedan något år tillbaka är snabbt växande inom Åklagarmyndigheten. Trots detta kvarstår flera gamla utmaningar eller problem. Dessutom har nya tillkommit.

De tidigare problemen med anledning av att det förekommer ett stort antal brottsmisstankar och svårigheter vad gäller val av brottsrubricering har, till följd av Högsta domstolens avgörande 2015 (NJA 2015, s. 501) och följande domar i lägre instans och den nya regleringen av brottsbalkens sjätte kapitel, minskat. Utöver detta kan också konstateras att även de IT-relaterade svårigheterna hänförliga till sexualbrott mot barn via internet sannolikt har minskat. Detta dels på grund av att såväl polis som IT-forensiker och enskilda åklagare blivit skickligare över tid och dessutom förfinat sitt samarbete, dels på grund av att yngre åklagare (inte minst aspiranter) i hög grad är infödda snarare än invandrade till den digitala världen. Åklagarna vet i dag i högre grad mer specifikt vad det är man skall leta och var man skall leta efter det. Givetvis förbättras förövarnas kunskap kontinuerligt, men det förefaller som om utvecklingen är mindre ojämn i dag än vad den var för fem till tio år sedan.

Det är fortsatt svårt för utredare att få ut brott från olika internetoperatörer och andra tillhandahållare av digitala tjänster vilka utnyttjas av förövare. Den personliga integriteten värderas högt och inte sällan får det lidande som de barn som utsatts för sexuella övergrepp via nätet stå tillbaka till förmån för denna.

Tidigare identifierade svårigheter som fortfarande kvarstår i stort sett oförändrade eller kanske till och med i än högre grad är det ofta mycket stora antalet målsägande samt att de är spridda inte bara över hela Sverige utan hela världen och att svenska åklagare därför ofta behöver använda internationell rättslig hjälp i sina utredningsarbeten (se vidare Åklagarmyndigheten 2016a, s. 5; personlig intervju med kammaråklagare Annika Wennerström, Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 17 oktober 2018 och telefonintervju med kammaråklagare Emelie Källfelt, den 23 oktober 2018). Delar av denna kvarvarande problematik illustreras på ett tydligt sätt i utredningen ”Operation Relapse”.

Den 31 mars 2016 fick polisen tre anmälningar som omfattade bland annat olaga hot och försök till sexuellt tvång via telefon. Efter att snabbt ha kunnat spåra den misstänktes telefonnummer kunde polisen göra husrannsakan i dennes bostad dagen efter. Vid husrannsakan greps den misstänkte och polisen kunde inom kort konstatera efter att ha granskat hans dator, externa hårddisk, USB-minne och mobiltelefoner att misstankarna skulle komma att handla om många fler och grövre brott än de tre ursprungliga olagliga hoten via telefon. Den misstänkte mannen, som tidigare dömts för ett flertal sexualbrott – bland annat, sexuellt ofredande, grovt sexuellt tvång, våldtäkt mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering och barnpornografibrott – under den senaste tioårsperioden, hade lagrat filmer, bilder och chattloggar som visade unga flickor som utförde sexuella handlingar. Flickorna pratade engelska och det framgick tydligt av deras agerande att det inte var

frivilligt. Totalt 27 barn kom att bli målsägandet i ärendet. Av dessa kunde 18 lokaliseras till USA, Kanada och Skottland. Utredarna misstänkte att det verkliga antalet barn som drabbats var betydligt större än de 27 målsägandena. Så småningom dömdes mannen efter att tingsrättsdomen överklagats av Svea hovrätt till 12 fall av våldtäkt mot barn samt fyra fall av grov våldtäkt mot barn (ECPAT Hotline 2018, nr. 3, ss. 16-17).

Det finns i dag mycket som pekar på att live-streamade sexuella övergrepp på barn – det vill säga att en förövare från sitt hem, via webbkamera beställer och regisserar grova sexuella övergrepp på barn som streamas i realtid – är ett brott som är vanligare än vad man tidigare trott. Ett stort problem är att dessa brott är svåra att upptäcka. Andra problem inkluderar att det i samtliga kända fall i Sverige handlar om att övergreppen begåtts på barn utanför landets gränser, närmare bestämt på filippinska barn, vilket innebär stora svårigheter i att identifiera barnen. Detta i sin tur innebär att de inte kan erhålla status som målsäganden och därmed inte heller erhålla skadestånd. Det skall dock i sammanhanget noteras att skadestånd i sig inte är utan problem, dels på grund av att skadeståndet skapar incitament till nya övergrepp och dels på grund av att det i många länder saknas system för vem som skall hantera skadeståndet fram till barnet blivit myndigt (ECPAT Hotline 2018, nr.3, ss. 18-23).

Ett annat problem har att göra med den internationella rättsliga hjälpen. Många länder, såsom Filipinerna, kännetecknas av en hög grad av korruption och ett mindre väl fungerande rättssystem än det svenska, baserat på en helt annan rättstradition vilket innebär att nyttan av den internationella rättshjälpen i praktiken är (betydligt) mindre än vad den är i teorin (telefonintervju med kammaråklagare Emelie Källfelt, den 23 oktober 2018).

Slutligen kan konstateras att svårigheterna inte slutar i samband med att brottsutredningarna är klara och åtal väcks, tvärtom. Flera av de åklagare vilka intervjuats inför skrivandet av denna rapport vittnar om svårigheter i samband med rättegång, svårigheter som sträcker sig från bristande teknisk kunskap hos domstolen till en oförmåga att sätta sig in i de begångna nätövergreppen.

Kunskapsnivån hos domstolen är generellt sett lägre än hos åklagarna, bland annat på grund av att det inte finns lika mycket utrymme för utbildning av domare, inte minst nämndemännen, som för åklagare. Dessutom har domarkåren, till skillnad från åklagarna, ett lägre intresse av att utbilda sig om sådant som ligger utanför själva lagen. En del domare har till och med uppfattningen att utbildning är av ondo, då det kan skada deras objektivitet. Dessutom kan konstateras att det inte föreligger samma grad av specialisering bland domare som bland åklagare (telefonintervju med kammaråklagare Göran Kvist, Utbildningscentrum, Stockholm, den 6 november 2018; personlig intervju med kammaråklagare Stina Sjöqvist, Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018; personlig intervju med kammaråklagare Annika Wennerström, Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 16 oktober 2018).

Sammantaget innebär det ovan anförda att det inte sällan föreligger en kunskapsasymmetri mellan åklagare och domare i mål som rör internetrelaterade sexualbrott mot barn och att åklagarna därför, bland mycket annat, står in för stora pedagogiska utmaningar under själva rättegången.

6. Några avslutande tankar och framåtblickar

Under arbetet med rapporten har personer som medverkat i densamma framfört flera intressanta synpunkter på hur kunskapen hos såväl myndigheten som hos enskilda åklagare kring internetbaserade sexualbrott mot barn kan förbättras. Som avslutning på arbetet presenteras därför några av de mest intressanta förslagen vilka kan bidra till att stärka barnens utsatta position. Utöver detta presenteras också några egna reflektioner på samma tema, i samma syfte.

Utöver det mest uppenbara – att tillföra mer resurser, såväl vad gäller pengar, tid och personal och ”uppradera” statusen på (internetrelaterade sexual) brott mot barn – nämns bland annat också en önskan om mer samarbete och/eller erfarenhetsutbyte:

- i. mellan två eller flera åklagare under hela processen (”dubbling” eller ”team”), från utredning till domstolsförhandling,
- ii. mellan mindre erfarna och (mer) erfarna åklagare (inklusive mentorskap),
- iii. mellan olika nivåer i organisationen (såsom lokala kamrar och enheter på riksnivå),
- iv. mellan åklagare, polis och IT-forensiker,
- v. genom olika nätverk (inklusive att formalisera i dag existerande informella nätverk).

Utöver ovanstående handlar det också om att på ett mycket bättre sätt än i dag ta tillvara den stora mängd kunskap som redan finns inom Åklagarmyndigheten. Den befintliga kunskapen måste spridas på ett sätt så att den inte, vilket i hög grad är fallet i dag, upplevs som övermäktig. Ett sätt att göra detta skulle kunna vara att ersätta eller komplettera det befintliga intranätet och e-posten med en modern applikation av typen ”Searchable Log of

All Conversation and Knowledge” (SLACK), vilket är ett molnbaserat verktyg och tjänst för grupp-samverkan. Genom ett dylikt verktyg kan man kommunicera riktat utan att använda e-post eller grupp-sms inom en organisation, eller mer exakt, till en grupp inom en organisation. Resultatet är att relevant kunskap/information kan delas snabbt och effektivt till de som berörs av densamma (se exv. Slack, 2018). Med andra ord, kunskap/information delas av alla berörda snarare än att förmedlas som uppifrån och ner i organisationen. För maximal effekt måste det också finnas ”slack” inom ramen för den enskilda åklagarens tjänst, så att hen har tid att vara delaktig i den gemensamma kunskapsutvecklingen.

Till det ovan anförda kan också läggas utmaningen att skapa trygga miljöer mer allmänt, där kritiskt tänkande och progressivitet inte bara accepteras utan också uppmuntras, åtminstone i form av lika karriärmöjligheter, samma möjlighet till löneutveckling och fortbildning. Bra miljöer uppmuntrar och premierar individer som vågar tänka annorlunda liksom individer som delar med sig av sina kunskaper.

Den kanske allra viktigaste slutsatsen som följer av rapporten är den avgörande roll som den enskilde åklagarens personliga kvaliteter (liksom de personer hen samarbetar med) spelar för förundersökningarna och i förekommande fall åtal i ärenden som berör internetrelaterade sexualbrott mot barn. Annorlunda uttryckt, vad det innebär att vara åklagare definieras i hög grad av den enskilde åklagaren, av hens mod, integritet, uppfinningsriktighet, engagemang och kunskap. Vilken åklagare som driver ett ärende som rör internetrelaterade sexualbrott mot barn spelar en avgörande roll för framgången i ett sådant fall.

Att uppmuntra till och faktiskt också kräva kritiskt tänkande, framför allt ett kritiskt förhållningssätt till juridiken, måste emellertid börja långt tidigare än när den blivande åklagaren inleder sin tingsmeritering. Det måste finnas med redan från början, från den första terminen på juristprogrammet. Av central betydelse i detta sammanhang är att öppet och nyanserat diskutera vad juridik är (till för), dess grundläggande karaktär av att vara ett samhällligt fält eller av flera samhällliga diskurser snarare än endast ett neutralt och objektivt instrument för konfliktlösning. Juridikens såväl formella som instrumentella karaktär bör beaktas (se vidare Baaz 2019, kommande. Se också Koskenniemi 2018; Petrusson och Glavå 2002).

Det ovan anförda handlar inte om att dekonstruera institutionen som sådan, utan helt enkelt att tala om

juridiken och rätten på ett sätt som återspeglar vad den faktiskt är istället för vad den antas vara ("illusionen om rätten"). Juridiken är ett instrument för konfliktlösning, men den är också ett instrument för maktutövning liksom ett instrument för att kritisera denna maktutövning. Utöver detta är också juridiken ett instrument för att upprätthålla en vision om att det existerar någon form av rättvisa (se vidare Baaz 2019, kommande. Se också Koskenniemi 2018; Petrusson och Glavå 2002). Av detta följer att juridiken också är, eller åtminstone kan vara, ett instrument för social förändring, för såväl den som har makten som den som har synpunkter på den som har maktens vision om samhället. Det sist anförda är en insikt av central betydelse för olika intresseorganisationer, såsom ECPAT Sverige, vilka bedriver påverkansarbete mot de som har direkt makt att förändra.

7. Källförteckning

Almedalsveckan (2018):

”Våldtäkt via internet – lika allvarligt som datorlös våldtäkt”, Seminarium, Åklagarmyndigheten (med Emelie Källfelt, Åklagarmyndigheten och Annika Wennerström, Åklagarmyndigheten), den 3 juli 2018. (<http://program.almedalsveckan.info/51858>).
Sidan besöktes senast den 8 november 2018.

Allehanda (2013a):

”Vill fälla för samlag”, 10 januari 2013. (<https://www.allehanda.se/artikel/angermanland/ornskoldsvik/vill-falla-for-samlag>).
Sidan besöktes senast den 4 november 2018.

Allehanda (2013b):

”Åklagare: Jag kommer att överklaga”, 13 februari 2013. (<https://www.allehanda.se/artikel/blaljus/brott/aklagare-jag-kommer-att-overklaga>).
Sidan besöktes senast den 4 november 2018.

Baaz, Mikael (2019, kommande):

Law and Politics in the International Society.
Stockholm: Jure

Domstolsverket (2018):

”Notarie: Anställning och tjänstgöring”. (http://www.domstol.se/upload/Verksamheten/Arbeta_pa_domstol/notarie_anstallning_och_tjanstgoring_webb_2008.pdf).
Sidan besöktes senast den 1 november 2018.

ECPAT Sverige (2016):

”Tillgången till övergreppsbilder och filmer på barn ökar på internet”. (<https://www.ecpat.se/blogg/2016/04/19/tillgangen-till-overgreppsbilder-och-filmer-pa-barn-okar-pa-internet>).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

ECPAT Sverige (2017):

”Barnpornografibrottet: Det straffrättsliga skyddet mot dokumenterade sexuella övergrepp mot barn” (https://www.ecpat.se/uploads/2.PDF/Rapporter/ECPAT_Barnpornografibrottet_2017.pdf)
Sidan besöktes senast den 6 december 2018.

Eklöf, Eva (2017):

”Internetrelaterade sexualbrott mot barn”, 18 oktober 2017. PPT-material från åklagarnas grundutbildning. Tillhandahållet av kammaråklagare Göran Kvist, Personalavdelningen, Utbildningscentrum, Åklagarmyndigheten.

Göteborgs universitet (2018a):

”Forskning” (<https://law.handels.gu.se/forskning>).
Sidan besöktes senast den 1 november 2018.

Göteborgs universitet (2018b): ”Schema”.

(<https://cloud.timeedit.net/gu/web/schema/ri1X5022Z3104vQQ5w Z6768Y05yY5Y27QQ.html>).
Sidan besöktes senast den 1 november 2018.

Göteborgs universitet (2018c):

”Straff- och processrätt”. (<http://kursplaner.gu.se/pdf/kurs/sv/HRO400>).
Sidan besöktes senast den 9 november 2018.

InfoTorg Juridik (2018):

”Åklagare får utmärkelse av FBI”, 30 januari 2018. (<http://www.infotorgjuridik.se/premium/mittijuridiken/article240136.ece>).
Sidan besöktes senast den 8 november 2018.

Internetstiftelsen (2018):

”Svenskarna och internet 2018”. (https://www.iis.se/docs/Svenskarna_och_internet_2018.pdf).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

Jareborg, Nils, Sandra Friberg, Petter Asp och Magnus Ulväng (2015):

”Brotten mot person och förmögensbrotten”. Uppsala. Iustus.

Koskenniemi, Martti (2018):

”What is International Law For?”, in Malcolm Evans (ed.): International Law, 5th edition. Oxford: Oxford University Press.

Kvinnovåldskommissionen (1993) (S-1993:11).
8 volymer.**Landberg, Åsa och Linda Jonsson (2017):**

”En del av verkligheten: Om barn, sexuella övergrepp och nätet”. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (Rapporten finns att ladda ned via: <http://www.barnafrid.se/kunskapsbank/en-del-av-verkligheten-om-barn-sexuella-overgrepp-och-natet/>).
Sidan besöktes senast den 3 november 2018.

Persson, Emma (2017):

”Sexualbrotten som egenhändiga brott – hur skall omtolkningen förstås? En beskrivning av ett idéhistorisk skeende”. Uppsala: Uppsala universitet. Examensarbete i straffrätt, juristprogrammet, 30 hp. (<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1106308/FULLTEXT02>).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

Petrusson, Ulf och Mats Glavå (2002):

”Illusionen om rätten: Juristprofessionen och ansvaret för rättskonstruktionerna”, i Bjarte Askeland och Jan Fridthjof Bernt (red.) Erkjennelse og engasjement: Minnesseminar for David Roland Doublet (1954-2000). Bergen: Fagbokforlaget.

Regeringskansliet (2018):

”En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet”, 20 mars 2018. (<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/03/prop.-201718177/>).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

Sexualbrottsutredningen (2008):

”Sexualbrottslagstiftningen – Utvärdering och reformförslag”. SOU 2010:71. (<https://www.regeringen.se/contentassets/0272e569daf046ccb965be531524e8/sexualbrottslagstiftningen---utvarderingen-och-reformforslag-hela-dokumentet-sou-201071>).

Slack (2018):

(https://slack.com/lp/two?cvosrc=ppc.google.d_ppc_google_northern-europe_en_brand-hv&cvo_creative=257483587109&utm_medium=ppc&utm_source=google&utm_campaign=d_ppc_google_northern-europe_en_brand-hv&utm_term=slack&ds_rl=1249094&cvosrc=ppc.google.slack&cvo_campaign=&cvo_crid=257483587109&Matchtype=e&utm_source=google&utm_medium=ppc&c3api=5523,257483587109,slack&gclid=EAiaIQobChM17f2b37nH3gIVAoGyCh18Twq9EAAAYASAAEgLy8vD_BwE&gclid=aw.ds).
Sidan besöktes senast den 9 november 2018.

SOU (1982):

”Våldtäkt och andra sexuella övergrepp”. SOU 1982:61. (https://weburn.kb.se/metadatas/245/SOU_7261245.htm).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

SOU (1976):

”Sexuella övergrepp: Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott”. SOU 1976:9. (https://weburn.kb.se/metadatas/191/SOU_7258191.htm).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

Stockholms universitet (2018):

”Master’s Programmes at Stockholm University”. (<https://www.jurinst.su.se/english/education/courses-and-programmes/master-s-programmes>).

Sveriges Radio (2013):

”Pojke som utnyttjat flickor via nätet åtalas för våldtäkt”, Sveriges Radio, P4 Västernorrland, den 11 januari 2013. (<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=110&artikel=5406127>).
Sidan besöktes senast den 4 november 2018.

SVT Nyheter/Uppsala (2017):

”Åklagarna vill få mannen fälld för våldtäkt”, den 30 november 2017. (<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/uppsala/aklagarna-vill-fa-mannen-falld-for-valdtakt>).
Sidan besöktes senast den 8 november 2018.

Uppsala Nya Tidning (2017):

”Åtalas för grova sexbrott via nätet”,
25 september 2017.
(<https://www.unt.se/nyheter/uppsala/atalas-for-grova-sexbrott-mot-barn-via-natet-4766248.aspx>).
Sidan besöktes senast den 1 november 2018.

Åklagarmyndigheten (årtal okänt):

”Förundersökning i barnären den med digitala bevis”. Tillhandahållet av kammaråklagare Göran Kvist, Personalavdelningen, Utbildningscentrum, Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2018a):

”Brott mot barn”. PPT-material från åklagarnas grundutbildning. Tillhandahållet av kammaråklagare Göran Kvist, Personalavdelningen, Utbildningscentrum, Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2018b):

”Karriär och vidareutbildning”.
(<https://www.aklagare.se/karriar/>).

Åklagarmyndigheten (2018c):

”Specialistutbildning.”
(<https://www.aklagare.se/karriar/aklagaryrket/karriar-och-vidareutbildning/specialistutbildning/>).
Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2016a):

”Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer”,
RättsPM 2016:4.
Göteborg: Utvecklingscentrum Göteborg.
(<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm-2016-4.pdf>).
Sidan besöktes senast den 7 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2016b):

”Hanteringen av stora och komplicerade ärenden”,
Rapport Dnr 2015/0514. Programmet för hanteringen av stora och komplicerade ärenden.
(<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rapporter/ovriga-rapporter/2016---rapport-stora-och-komplicerade-arenden.pdf>).
Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2016c):

”Provokation och infiltration inom förundersökning”, Riksåklagarens riktlinjer (RåR) 2016:1.
(<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/riktlinjer---riksaklagarens-rar-rar-2016-1-hantering-av-provokativa-atgarder-och-infiltrationsatgarder.pdf>).
Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2014):

”Barn som vittnen i brottmål – Konflikten mellan vårdnadshavarens bestämmanderätt och utredningsintresset”, RättsPM 2014:3.
(https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm_2014_03_barn_som_vittnen_i_brottmal.pdf).
Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2012a):

”Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden”, RättsPM 2012:8, uppdaterade maj 2016.
(<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm-201208-.pdf>).
Sidan besöktes senast den 3 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2012b):

”Ändrade regler om övervakning av elektronisk kommunikation fr.o.m. den 1 juli 2012”,
RättsPM 2012:6.
(https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm_2012_06_andrade_regler_om_overvakning_av_elektronisk_kommunikation.pdf).
Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2008a):

”Förstärkt åklagarfunktion – När flera åklagare handlägger samma ärende”, RättsPM 2008:3.
(https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm_2008_03_forstarkt_aklagarfunktion.pdf).
Sidan besöktes senast den 3 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2008b):

”Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse”, Riksåklagarens riktlinjer (RåR) 2008:2. (<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/riktlinjer---riksaklagarens-rar/rar-200802---fubegransning-och-atsunderlatelse-uppdaterad-juli-2016.pdf>).

Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

Åklagarmyndigheten (2018):

”Karriär och vidareutbildning”. (<https://www.aklagare.se/karriar/aklagaryrket/karriar-och-vidareutbildning/specialistutbildning/>). Örebro universitet 2018.

(<https://www.oru.se/globalassets/oru-sv/utbildning/programstudent/terminsoversikt-juristprogrammet.pdf>).

Sidan besöktes senast den 2 november 2018.

2008 års Sexualbrottsutredning (JU 2008:12).

1998 års Sexualbrottskommitté (JU 1998:03).

Praxis

Svea Hovrätt, mål B 6051-15 (dom 2015-09-09).

Svea Hovrätt, mål B 1328-16 (dom 2016-04-19).

Svea Hovrätt, mål B 9189 (dom 2017-12-15).

Svea Hovrätt B 6666-16 (dom 17-03-08).

Svea Hovrätt B305-17 (dom 2018-03-14).

NJA 2015 s. 501.

Intervjuer

Kammaråklagare Stina Sjöqvist,

Utvecklingscentrum Göteborg, den 10 oktober 2018.

Kammaråklagare Annika Wennerström,

Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 16 oktober 2018.

Kammaråklagare Emelie Källfelt,

Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet, den 23 oktober 2018.

Kammaråklagare Hedvig Lundblad,

Göteborgs åklagarkammare, den 6 november 2018.

Kammaråklagare Göran Kvist,

Utbildningscentrum Stockholm, den 7 november 2018.

Kammaråklagare X,

åklagarkammare Y (liten kammare),
den 6 november 2018.

@ECPATsverige

Sankt Göransgatan 66
SE - 112 33 Stockholm
+46(0) 8 598 920 00
info@ecpat.se

www.ecpat.se
www.ecpathotline.se

MOT BARNSEXHANDEL